

• ISTVÁN MONOK •

DVOR RODINY BÁNFIOVCOV V DOLNEJ LINDAVE A KNIŽNÁ KULTÚRA

Uhorské protestantské cirkvi organizované na území západného Uhorska môžu ďakovať za upevnenie svojich pozícií najmä šľachtickým rodinám, ktoré sa medzi sebou sobášili a navzájom sa podporovali udržiavaním každodenného styku. Z hľadiska cirkevných dejín si táto oblasť Uhorska zaslúži zvláštnu pozornosť, pretože rozdelenie protestantských cirkví sa začalo na konci 16. storočia a definitívne sa uzavrelo na synode v Csepregu (1612). Popri rodine Zrínskych, Nádašdyovcov, Ištvánfiovcov, Turzovcov a Révaiovcov pripadla i na dolnolindavskú rodinu Bánfiovcov zodpovednosť, aby sa pri podporovaní cirkevných zmien zdržali krajných tendencií a aby udržiavali pri živote niekoľko inštitúcií kultúrneho života. Keďže sa z knižnice Bánfiovcov nezachoval súdobý súpis, ich knižnú kultúru môžeme charakterizovať a zdokumentovať len na pozadí dejín tlačiarne, ktorú podporovali a prostredníctvom tlačí, ktoré boli v nej vytlačené. Zároveň tiež cez intelektuálny kruh protestantov, ktorí sa grupovali na dolnolindavskom dvore Bánfiovcov.¹

Predkovia rodiny Bánfiovcov prišli na územie Uhorska v 12. storočí a členovia tejto rodiny už koncom 15. storočia zastávali dôležité posty.² Odborná genealogická literatúra registruje v 16. storočí dve vetvy rodiny, dolnolindavskú a beckovskú. Na najvyššiu priečku dolnolindavskej vetvy sa dostal Ján Bánfi, ktorý od roku 1530 až do svojej smrti v roku 1534 zastával funkciu palatína. Jeho syn Štefan Bánfi (1522 – 1568)³, krajinský sudca, hlavný župan v Zale (1560 – 1568) bol už protestant. Jeho vnuk Mikuláš Bánfi (1547 – 1593)⁴, hlavný pohárnik, patrili medzi dôležité piliere protestantskej cirkvi spomínaného územia. Podobne ako v iných uhorských šľachtických rodinách v 1. polovici 17. storočia hlava rodiny Krištof Bánfi (1577 – 1644), hlavný župan v Somodi a v Zale (1622 – 1643), správca pokladne, neskôr hlavný pohárnik, konvertoval. Obdobie konvertovania na katolícku vieru sa podľa odbornej literatúry

dovršilo v roku 1598, keď na dvor Bánfiovcov bol pozvaný paulínsky mních Simon Bratulich.⁵ Napriek tomu, že s dvomi manželkami mal Krištof Bánfi 12 detí, všetky ich prežil a ním vymrela aj dolnolindavská vetva rodu.⁶ Dolnú Lindavu na krátky čas získal František Nádašdy, po jeho poprave a zhabaní majetkov (1671) získali toto panstvo Esterházioci.⁷ Medzitým, na konci 16. storočia, vymrela aj beckovská vetva rodiny Bánfiovcov, a to úmrtím synov Ladislava Bánfiho (zomrel v r. 1584), hlavného stajníka a župana v Zale (1569 – 1579).⁸

Calendarium historicum Paula Ebera bolo vo Wittenbergu viackrát vydané a toto dielo bolo veľmi obľúbené v protestantských kruhoch. Veľa zachovaných exemplárov dokazuje, že ho používali, podobne ako Bibliu, na zaznamenávanie dôležitých udalostí v živote rodiny. Štefan Bánfi, ktorý konvertoval na protestantskú vieru, si kúpil tiež jeden exemplár vydania z roku 1551 a ním počnúc zaznamenávali členovia rodiny z generácie na generáciu udalosti týkajúce sa rodiny, resp. užšieho rodinného a priateľského kruhu. Častokrát boli tieto udalosti zaznamenávané aj spätne, a tak sa kniha stala nielen dôležitým prameňom života rodiny v rokoch 1522 – 1617, ale aj prameňom pre lepšie poznanie histórie doby. Poľutovaniahodným spôsobom sa originálny exemplár niekam stratil, a tak poznáme len text vydaný v roku 1841.⁹

Ani jednotlivé zväzky bánfiovskej knižnice sa nezachovali, ale právom môžeme predpokladať, že majetkom rodiny sa stali tie diela, ktoré boli vydané v Dolnej Lindave, alebo diela venované rodine, resp. na panstve napísané.

V roku 1571, teda v tom roku, keď Rudolf Hoffhalter dovŕšil vek dospelosti, Štefan Bátorí zakázal na svojich majetkoch vydávanie protestantských prác. Hoffhalter sa spolu s vybavením tlačiarne prisťahoval na dvor Mikuláša Bánfiho do Dolnej Lindavy. Odtiaľto ho

v roku 1574 na príkaz kráľa Maximiliána vykázali a pod ochranné krídla ho prijal v Nedelici Juraj Zrínsky.¹⁰ Z rokov Hoffhalterovho pôsobenia v Dolnej Lindave sú známe štyri tlače, z nich tri sú dielom dvorného kazateľa Györgya Kulcsára, duchovné učenia,¹¹ jedno, z ktorého sa exemplár nezachoval, bolo dielom Ferenca Tőkeho, kronika o sigetvárskom víťazstve.¹²

György Kulcsár pravdepodobne pochádzal zo Slovinska a jeho rodina sa na severnejšie územia, do župy Zala, stiahla pravdepodobne pred Turkami, on sám sa potom presťahoval na Slovensko.¹³ Na dvore v Dolnej Lindave ho prijal Mikuláš Bánfi 28. augusta 1573 ako školského magistra. Škola, v ktorej učil, existovala pravdepodobne už od začiatku 14. storočia ako inštitúcia farnosti.¹⁴ Vďaka denníku Bánfiocov poznáme z obdobia pred Kulcsárom mená štyroch protestantských učiteľov – György Rász Orbonai (od 1544?), András Zuhodolyi, Farkas Bakács Szentgyörvölgyi a István Beythe.¹⁵ Posledný z nich učil na panstve v rokoch 1559 – 1564, potom sa na krátku dobu presťahoval na dvor Nádašdyovcov do Sárváru. V roku 1565 ho zavolali späť, ale už nie ako učiteľa, ale ako kňaza a v Dolnej Lindave pôsobil do roku 1574, keď odišiel do Šopronu a odtiaľ do Güssingu.¹⁶ Tu pôsobil ako dvorný kazateľ až do svojej smrti v roku 1577.¹⁷ Osobitne je potrebné spomenúť Ferenca Tőkeho, ktorý v rokoch 1553 – 1556 žil v Dolnej Lindave, nevieme však, či ako pedagóg, alebo protestantský kňaz.¹⁸ Je však isté, že tu napísal svoje dve diela. Jedno s najväčšou pravdepodobnosťou pochádza z Hoffhalterovej dielne (*Historia obsidionis regiae Sygeth*),¹⁹ druhé (*História Francesca Spiru*) vyšlo ako súčasť vydania spevníka Petra Bornemisu v roku 1582.²⁰ V súvislosti s intelektuálnym kruhom žijúcim na panstve v Dolnej Lindave musíme spomenúť meno Gašpara Raškaiho, ktorý bol hosťom na panstve Bánfiocov v rokoch 1551 – 1552. Tu napísal dielo *Egy szép história az vitéz Franciscorul és a feleségéről*, ktoré vyšlo v Debrecíne v roku 1574.²¹ Ďalší, ktorého aktivity predpokladáme na dolnolindavskom panstve, bol Mikuláš

Medniensky, ktorý vystupuje ako „rector Beckoviensis“, a tiež Valerián Mader, z Trenčína pochádzajúci luteránsky učiteľ,²² ktorý sa spomína ako tajomník Ladislava Bánfiho v zbierke *Libellus exercitiorum poeseos scholasticorum*. V knižnici rodiny Bánfiocov sa okrem doteraz spomínaných prác nachádzali akiste aj také knihy, ktoré boli venované členom rodiny. Pozornosť si zaslúži aj dobrý vzťah rodiny s Petrom Bornemisom. Je zrejmy napríklad aj z textu venovania prvej časti Bornemisovho päťväzkového diela, kde píše o podpore Ladislava Bánfiho a jeho manželky Barbory Somiovej,²³ druhú časť tohto diela už venoval priamo jemu.²⁴

Jedným z prvých úspechov pätnásťročnej vojny bola vyhratá bitka pri Giurgiu (30. október 1595). Správca majetkov sedmohradského panovníka Žigmunda Bátoriho Péter Pellérdi v liste adresovanom jednému uhorskému šľachticovi podal opis tohto víťazstva. Tento list vyšiel tlačou v roku 1596 u Johanna Manlia v Güssingu a bol venovaný pánovi susedného hradu, pánovi Dolnej Lindavy Krištofovi Bánfimu.²⁵

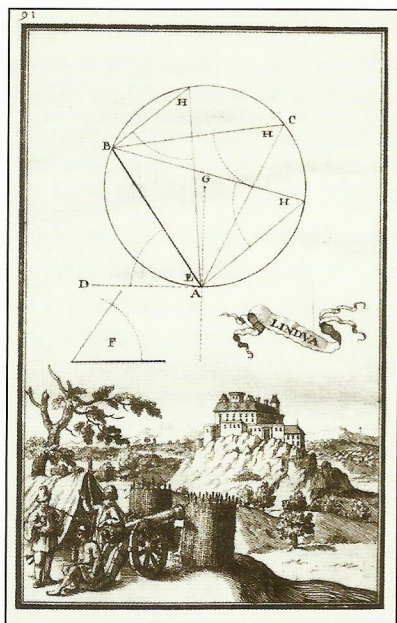
Na každom aristokratickom dvore žilo aj niekoľko študentov a správcov, ktorí dozerali na chod panstva. Čo sa týka vzdelania, aj pre nich bola vzorom šľachtická rodina a podľa finančných a osobných možností si často aj oni sami zaobstarávali knihy. Znakom intelektuálnej úrovne šľachtického dvora je aj tá skutočnosť, keď sa v blízkom kruhu šľachtickej rodiny objaví zamestnanec, správca s literárnymi sklonmi. Môžeme spomenúť niekoľko takýchto prípadov, v rodine Nádašdyovcov to bol György Perneszi²⁶ a Ákos Csányi,²⁷ alebo na dvore Juraja Zrínskeho (1598 – 1626) pôsobiaci István Jóna.²⁸ Z obce Bőde v župe Zala pochádzajúci Tamás Komlós bol takýmto správcom statku na dvore Ladislava Bánfiho. Jeho jedna kniha sa zachovala vo františkánskej knižnici v Güssingu. Bolo to dielo Alexandra de Villa Dei *Doctrinale, cum commentariis Hermanni Torrentini...* (Venetia, 1519), ktorú vytlačil Peter Lichtenstein pre budínskeho obchodníka Urbana Keyma.²⁹

Poznámky:

- ¹ Najdôležitejšia literatúra vzťahujúca sa k dejinám rodiny dolnolindavských Bánffyovcov v 16. – 17. storočí: SÉLLYEI, Elek. Alsóindvai Bánffy nemzetség naplója. In *Tudománytár. Új folyam*, 1841, roč. 5, s. 252 – 260, s. 321 – 325; HORVÁTH, József. *Alsólendva múltja és jelene*. Alsólendva, 1942; NÉMETH, József. Lendva kulturális és irodalmi jelentősége. In *Naptár 87*. Murska Sobota, 1986; TANTALICS, Béla. *Lendva kulturális emlékei a 16. század második feléből. Kulturne znamenitosti Lendave v drugi polovici 16. stoletja*. Zalaegerszeg, 1988; KULTSÁR, György. *Az halálra való készületről rövid tanóság*. Bevezette Fabiny Tibor. Budapest, 1990; TÓKEI, Ferenc. *Spira doktor hitelhagyása. Szigeti győzelem*. Budapest : Eötvös József Kiadó, 1996. (Eötvös Klasszikusok, 9); BENCE, Lajos. A XVI. századi irodalom és nyomdászat. In *Muratáj*, 2000, s. 177 – 182; HUBERT, Ildikó. *Kulcsár György az alsóindvai prédikátor*. Lendva : Galéria – Múzeum Lendva, 2001.
- ² NAGY, Iván. *Magyarország családjai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*. I. Kötet. Pest, 1857, s. 160 – 162. (reprint: Budapest : Kossuth Kiadó, 1987; digitálne vydanie (CD-ROM) Budapest : Arcanum Kiadó, 1999).
- ³ Jeho manželkou bola Magdaléna Országová Ghutiová.
- ⁴ Jeho manželkou bola Uršula Zrinska, jeho dcéra Anna bola manželkou Jána Révaia.
- ⁵ HORVÁTH, József. *Alsólendva múltja és jelene*. Alsólendva, 1942, s. 35.
- ⁶ Jeho prvou manželkou bola Anna Méreyová, druhou Helena Draškovičová. HORVÁTH, József. *Alsólendva múltja és jelene*. Alsólendva, 1942, s. 36.
- ⁷ HORVÁTH, József. *Alsólendva múltja és jelene*. Alsólendva, 1942, s. 36 – 41.
- ⁸ Pavol Bánfi zomrel v roku 1576, Ján Bánfi v roku 1594.
- ⁹ SÉLLYEI, Elek. Alsóindvai Bánffy nemzetség naplója. In *Tudománytár. Új folyam*, 1841, roč. 5.
- ¹⁰ Zákadná štúdia: BORSA, Gedeon. Rudolphus Hoffhalters Typographie in der Gegend von Mur und Drau. In *Vjesnik Bibliotekara Hrvatske*, 1968, s. 26 – 34 a najnovšie práce opierajúce sa o túto štúdiu: V. ECSÉDY, Judit. *A könyvnyomtatás Magyarországon a kézsajtó korában 1473 – 1800*. Budapest : Balassi Kiadó, 1999, s. 62 – 63 a V. ECSÉDY, Judit. *A régi magyarországi nyomdák betűi és díszei 1473 – 1600*. Budapest : Balassi Kiadó, 2004, s. 91 – 98. (Hungaricae Typographica I.)
- ¹¹ RMNy 319: Az halálra való készületről rövid tabosság; RMNy 320: Az ördögnek a penitencia tarto bünössel valo vetekedeseről; RMNy 334: Postilla.
- ¹² RMNy 321: Historia ischionis regiae, Sygeth.
- ¹³ Najúplnejšie informácie o jeho živote, s úplnou bibliografiou a slovinským a nemeckým prekladom: HUBERT, Ildikó. *Kulcsár György az alsóindvai prédikátor*. Lendva : Galéria – Múzeum Lendva, 2001.
- ¹⁴ TANTALICS, Béla. *Lendva kulturális emlékei a 16. század második feléből. Kulturne znamenitosti Lendave v drugi polovici 16. stoletja*. Zalaegerszeg, 1988, s. 15.
- ¹⁵ SÉLLYEI, Elek. Alsóindvai Bánffy nemzetség naplója. In *Tudománytár. Új folyam*, 1841, roč. 5; HORVÁTH, József. *Alsólendva múltja és jelene*. Alsólendva, 1942, s. 24 – 25; TANTALICS, Béla. *Lendva kulturális emlékei a 16. század második feléből. Kulturne znamenitosti Lendave v drugi polovici 16. stoletja*. Zalaegerszeg, 1988, s. 15.
- ¹⁶ Új magyar irodalmi lexikon. Budapest : Akadémiai Kiadó, 2000, s. 227.
- ¹⁷ Okrem nich z neskoršieho obdobia poznáme len meno protestantského farára Jánosa Gála z Dolnej Lindavy, ktorý bol aktívny ešte v roku 1616. HORVÁTH, József. *Alsólendva múltja és jelene*. Alsólendva, 1942, s. 28.
- ¹⁸ TANTALICS, Béla. *Lendva kulturális emlékei a 16. század második feléből. Kulturne znamenitosti Lendave v drugi polovici 16. stoletja*. Zalaegerszeg, 1988, s. 21 – 25; TÓKEI, Ferenc. *Spira doktor hitelhagyása. Szigeti győzelem*. Budapest : Eötvös József Kiadó, 1996. (Eötvös Klasszikusok, 9) (s úplným bibliografickým spracovaním).
- ¹⁹ RMNy 321; TÓKEI, Ferenc. *Spira doktor hitelhagyása. Szigeti győzelem*. Budapest : Eötvös József Kiadó, 1996. (Eötvös Klasszikusok, 9).
- ²⁰ RMNy 513; TÓKEI, Ferenc. *Spira doktor hitelhagyása. Szigeti győzelem*. Budapest : Eötvös József Kiadó, 1996. (Eötvös Klasszikusok, 9).
- ²¹ RMNy 344; TANTALICS, Béla. *Lendva kulturális emlékei a 16. század második feléből. Kulturne znamenitosti Lendave v drugi polovici 16. stoletja*. Zalaegerszeg, 1988, s. 16 – 21.
- ²² Čaplovič 446; RMNy 611.
- ²³ Šintava, 1573 – Čaplovič 1694; RMNy 333.
- ²⁴ Šintava, 1574 – Čaplovič 1695; RMNy 355.
- ²⁵ RMNy 785.
- ²⁶ Súpis kniž z roku 1560: *Magyarországi magánkönyvtárak, I. 1533 – 1657*. S. a. rend. Varga András. Budapest – Szeged, 1986, s. 13 – 14. (Adattár 13/1).
- ²⁷ ÖZE, Sándor. *500 magyar levél a XVI. századból. Csányi Akos levelei Nádasdy Tamáshoz 1549 – 1562*. I – II. kötet. Budapest : Magyar Nemzeti Múzeum, 1996; MÁLYUSZ, Elemér. *Á Nádasdy-levéltár magyar levelei 1531 – 1549*. In *Levéltári Közlemények*, 1923; ISTVÁNYI, Géza. *A magyar nyelvkív írásbeliség kialakulása*. Budapest, 1934; PAPP, László. *Magyar nyelvű levelek és okiratok a XVI. századból*. In *Nyelvtudományi Értekezések*, roč. 44.
- ²⁸ O jeho 15 knihách pozri: *A Bibliotheca Zriniana története és állománya. – History and Stock of the Bibliotheca Zriniana*. Írták és összeáll. Husnér Gábor, Klanczay Tibor, Kovács Sándor Iván, Monok István, Orlovsky Géza. Szerk. Klanczay Tibor. Budapest : Argumentum – Akadémiai Kiadó, 1992. (Zrínyi Könyvtár 4.)
- ²⁹ Güssing, Franziskanerkloster 3/130.

Preklad:
EVA AUGUSTÍNOVÁ

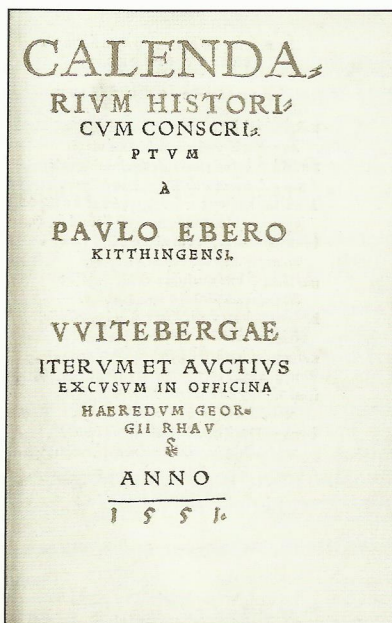

1. Dolná Lindava

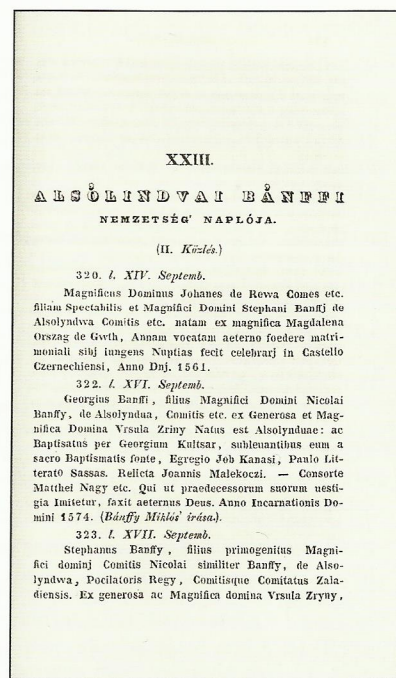
Medirytina, 170 x 115 mm (Justus van der Nypoort).

Burckhard von Birckenstein, Anton Ernst: *Ertzherzogliche Handgriffe dess Zirckels und Linials*. Wien : Johann Van Ghelen, 1686 – Budapešť: OSZK App. H. 1217

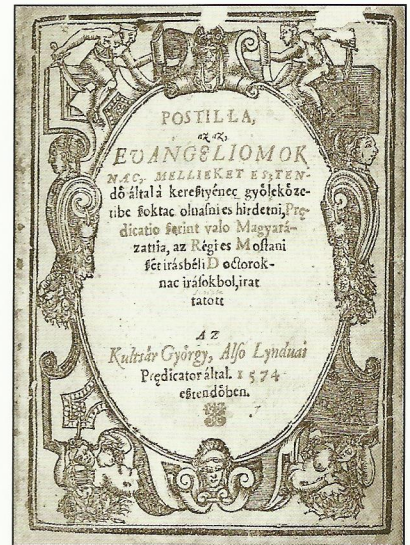
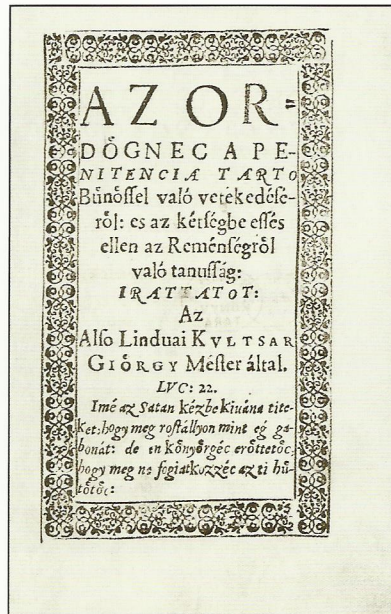
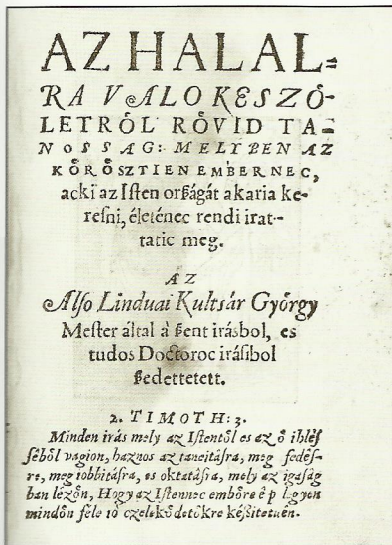
2. EBER, Paul: *Calendarium historicum. Witebergae, in officina haeredum Georgii Rhau, 1551.*

8° – Budapešť: OSZK Ant. 7557
Jeden z wittenberských klasikov protestantských filozofických dejín Paul Eber každoročne vydával kalendáre, ktoré neobsahovali len tradičné kalendárové prvky, ale aj historické poučenia. Veľa exemplárov týchto kalendárov slúžilo aj ako *album amicorum*, *Stammbuch*, alebo rodinná kronika, či denník. Členovia rodiny Bánfiocov zapisovali najdôležitejšie rodinné a historické udalosti práve do jedného takéhoto kalendária, ktorý bol vydaný v roku 1551. Niektoré záznamy boli písané podľa pamäti, v zápisoch sa častokrát stretávame so spomienkami, ktoré sa vzťahujú na udalosti niekedy aj spreď niekoľko desiatok rokov. Originál sa žiaľ stratil, kedysi bol uchovávaný na fare v Légréade, potom v Národnom múzeu v Budapešti.

3. SÉLLYEI, Elek: *Alsó-lindvai Bánffy nemzetség naplója. In Tudománytár, 1841, 9. kötet – Budapešť: OSZK*

Originál denníka rodiny Bánfiocov sa stratil (pozri č. 2) a jeho text poznáme len zo záznamov Eleka Sellyeiho.

4. KULCSÁR, György: *Az halálra való keszőletről rövid tanosság...* Lynduae, Rudolf Hoffhalter, 1573. 8° (RMNy 319) – Budapest: OSZK RMK I. 96

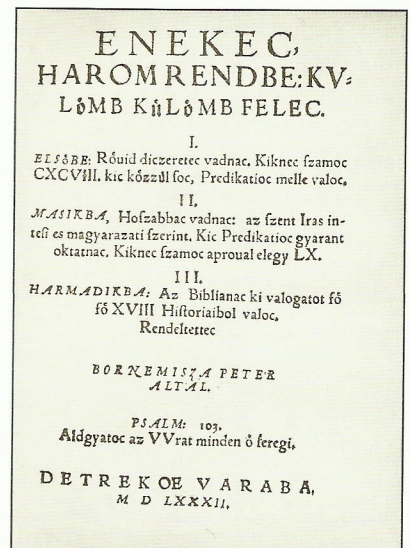
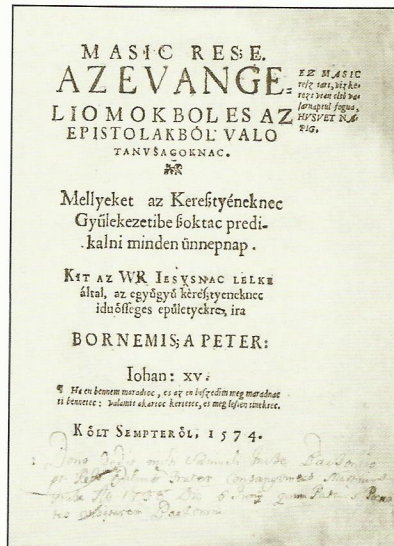
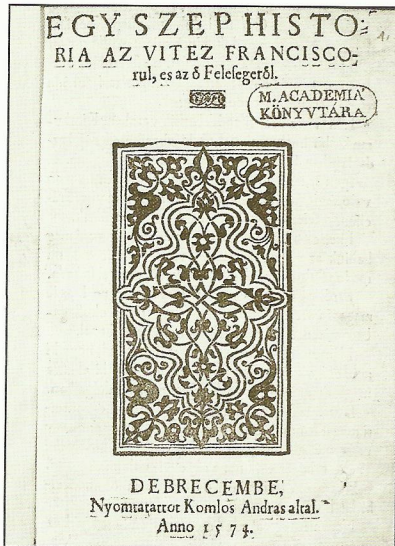
Luteránske rozjímánia, ktorých obsahom bola príprava veriacích na smrť. Protestantký učiteľ, neskôr kňaz, György Kulcsár venoval svoje dielo Mikulášovi Bānfimu *Nicolao Banfi de Alsolindua*. Na konci zväzku, v kapitole adresovanej čitateľovi (*Ad lectorem*), píše o večnom štastí a zatratení.

5. KULCSÁR, György: *Az ördög nec a penitencia tarto bünnössel való vetekedéséről es az kétségbeesés ellen az reménységéről való tanusság.* Alfo Linduán, Rudolf Hoffhalter, 1573. 8° (RMNy 320) – Budapest: OSZK RMK I. 97

Luteránske rozjímánia vo forme dialógu medzi pokušiteľom a hriešnikom. Dedikácia je určená členom rodiny Zrinských – Jurajovi, Kristofovi a Mikulášovi. Dielo je prekladom práce Urbana Rhegia: *Dialogus inter satanam et precatorem poenitentem*. (Frankfurt am Main, Peter Braubach, 1545).

6. KULCSÁR, György: *Postilla, az az evangeliomoknac, mellicket estendő által a kereszténc gyöleközetibe szoktác olvasni es hirdetni, prédicatio szerint való magyarázattia...* Alfo Lynduan, Rudolf Hoffhalter, 1574. 4° (RMNy 334) – Budapest: OSZK RMK I. 114

Luteránska zbierka kázní, výklad biblických kníh. Autor dedikoval toto dielo Mikulášovi Bānfimu. Táto práca bola v 16. storočí veľmi populárna, nové vydania: Bardejov, 1579 (Čaplovič 16; RMNy 426) a Bardejov, 1597 (Čaplovič 67; RMNy 793).

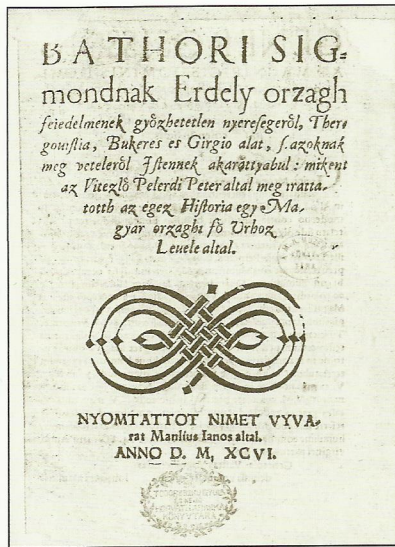

7. RAŠKAI, Gašpar: *Vitéz Franciscó históriája. Debrecembé, Komlós András, 1574.* 4° (RMNy 344) – Budapest: MTA RMK I. 108
Šlachtic Gašpar Raškai bol pravdepodobne synom novohradského župana Gašpara Raškaiho (? – 1526), ktorý padol v bitke pri Moháči. V rokoch 1551 a 1552 žil na dvore Bánfiövcov v Dolnej Lindave. Dielo *A vitéz Franciscórol szölv széphistória* (v Európe veľmi rozšírenú rytiersku báň) tu preložil z latinčiny do maďarčiny.

8. BORNEMISA, Peter: *Masic része az evangéliomokból es az epistolakból való tanusagoknac... Sempte, typis Bornemisza, 1574.* 4° (Čaplovič 1695; RMNy 355) – Budapest: OSZK RMK I. 115

Peter Bornemisa (1535 – 1584) patríl medzi najvplyvnejších spisovateľov uhorskej luteránskej cirkvi v 16. storočí. Svoje postily venoval Barbore Somiovej, manželke dolnolindavského Ladislava Bánfiho.

9. ENEKEK *három rendbe...* *Rendeltetec Bornemisza Peter által. Detrekeo, typis Bornemisza, 1582.* 4° (Čaplovič 1688; RMNy 513) – Faksimile
V rokoch 1553 – 1556 žil na dvore Bánfiövcov Ferenc Töke. Jedno z jeho diel, Francesco Spira históriája, je v Uhorsku známe len v tomto vydaní zo 16. storočia. Spira bol taliansky učec, právnik, ktorý sa stal protestantom, no pod nátlakom rekatolizoval, preto ho Boh pre jeho nestálosť potrestal.

10. PELLÉRDI, Péter: *Bathori Sigmondnak, Erdely orzagh fejedelmének győzhetetlen nyeresegeről Thergouistia, Bukeres es Girgio alat... historia... Nimet Vyvarat, Johannes Manlius, 1596. 4° (RMNy 785) – Budapest: OSZK Sztripszky I. 1838/45*

Správca dvora Bátoriovcov Péter Pellérdi ako očítý svdok bitky pri Giurgiu (30. októbra 1595), v tomto historickom liste opisuje svoje zážitky. Knihu tlačiar venoval Krištofovi Bánfimu.

11. ALEXANDER de Villa Dei: *Doctrinale... Venetiis, 1519, Petrus Lichtenstein für Urban Keym in Buda. 4°. – Grammatica. Venetiis, Petrus Lichtenstein für Johannes Pap, 1509. (in Buda). 4° – Güssing: OFM 3/130*

Na intelektuálnu a duchovnú úroveň dvora poukazujú, napr. aj tlače, ktoré boli vo vlastníctve správcu majetkov Bánfiovcov Tamása Komlósiho, ktorý pochádzal z obce Böde zo stolice Zala. Vlastnoručný zápis Tamása Komlósa: „*Suo Jure possidet me Thomas Komlos de Bewude... Prefectus Bonorum Magistri Domini Ladislai Banffy de Alsolyndwa*”

Preklad:
EVA AUGUSTÍNOVÁ